

چشم اندازسازی بافت های شهری روستابنیان نمونه موردی: چشم اندازسازی بافت روستاشهری نعیم آباد یزد

رضا اکبری^۱، مسعود قادریان^۲

^۱ عضو هیأت علمی گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه یزد، دانشگاه یزد، ایران.
^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
(تاریخ دریافت مقاله: ۹۲/۲/۷، تاریخ پذیرش نهایی: ۹۲/۴/۸)

چکیده

بافت های روستاشهری، بخشی از بافت های شهری با ماهیت روستایی هستند که در مسیر توسعه شهری، به پهنه های شهری ملحق گردیده اند. این پژوهش به دنبال کشف پتانسیل های بافت های روستاشهری با هدف خلق سکونتگاه های شهری پایدار با بنیان روستایی، سعی در شفاف سازی گام چشم اندازسازی - اولین گام از فرآیند تبدیل بافت های روستاشهری به بافت های شهری پایدار روستابنیان - خواهد داشت. به منظور تدقیق چشم اندازسازی بافت های روستاشهری، پس از گونه بندی آغازین، ایده هایی مبتنی بر ارزش های هر گونه، جهت کاربست در بیانیه چشم انداز ارائه می گردد. گونه بندی پیشنهادی با تعمیم تئوری شکل شهری لینچ صورت پذیرفته است. سپس در فرآیند چشم اندازسازی به شیوه ارگون؛ ایده هایی مبتنی بر ارزش های شناسایی شده در هر سه گونه پیشنهادی، ارائه گردیده تا این بافت های شهری روستابنیان در وحدت با زمینه شهری، موجب بهبود توسعه شهری گردند. ترسیم تصویری منطقی از آینده این بافت ها برای مسئولین، متخصصین و مردم و ارائه راه حل هایی برای گذار از بافت روستایی الحاقی به شهر به روستاشهر و طراحی برنامه برای نمونه موردی با روش تحقیق کنشگرانه صورت می گیرد. فرآیند چشم اندازسازی روستاشهر نعیم آباد طبق مدل ارگون شامل ۱- بررسی وضعیت موجود روستاشهر نعیم آباد، ۲- بیانیه روند موجود روستاشهر نعیم آباد، ۳- ارائه بیانیه چشم انداز روستاشهر نعیم آباد، ۴- حرکت به سوی چشم انداز روستاشهر نعیم آباد (شامل برنامه اقدام) خواهد بود.

واژه های کلیدی

بافت، بافت های روستاشهری، شکل روستاشهری، گونه شناسی، چشم انداز سازی.

مقدمه

طلب می‌نمایند. ۲- بافت‌های روستاشهری در ارتباط تنگاتنگ با شهر به واسطه تبادلات اجتماعی، اقتصادی، حمل‌ونقل و ... هستند ۳- درحالی‌که در قرن حاضر توجه مضاعفی به سلامت جامعه و عدالت اجتماعی می‌شود، بافت‌های روستاشهری هم‌چنان از مشکلات متعددی رنج می‌برند. ۴- با توجه به عمر کوتاه‌تر بافت‌های روستاشهری نسبت به هسته‌های شهری، کمبود قابل ملاحظه تحقیقات به ویژه در زمینه مطالعات مراحل تکامل بافت‌های^۲ روستاشهری بسیار پررنگ است (Phillipson, 2005, 68). علاوه بر نکات عام و قابل قبول فوق، در ایران نیز از آغاز نطفه‌گذاری بافت‌های روستاشهری در پی گسترش شدید شهرها پس از اصلاحات ارضی و متعاقباً واگذاری‌های زمین به ویژه در دهه ۶۰، هم‌چنان سیاست‌ها و چشم‌اندازهای مسئولین و نیز رویکرد متخصصین نسبت به این بافت‌ها، در حاله‌ای از ابهام می‌باشد. امروزه با حاد شدن مسائل مرتبط برای شهر، ساکنین و مسئولین؛ این روند با رشدی مضاعف در سال‌های آینده به تخریب بافت‌های روستاشهری و حتی انحراف شهرها دامن خواهد زد. از این رو ضرورت زمانی پرداختن به مباحث روستاشهری در این برهه با رویکرد تعیین تکلیف نسبت به آینده این بافت‌های شهری روستابینان، معقول و منطقی به نظر خواهد آمد.

اما با توجه به نوپا بودن بافت‌های روستاشهری نسبت به هسته‌های شهری و نیز متعاقباً مطالعات اندک در حوزه بافت‌های روستاشهری در مقابل پژوهش‌های صورت گرفته در باب تاریخ شکل‌گیری، رشد و گونه‌شناسی شهرهای تاریخی و حتی مدرن، این سوال مطرح می‌شود که: چگونه می‌توان چارچوب نظری استواری در رابطه با گونه‌بندی بافت‌های روستاشهری و سپس شفاف‌سازی آینده آنها تدوین نمود؟ (جوابی که در مقاله خواهد آمد؛ با استفاده از تعمیم‌تئوری‌های شکل‌گیری شهرمانند نظریه لینچ) چگونه قادر خواهیم بود برای بافت‌های روستاشهری چشم‌اندازی متصور شویم که ضمن پیروی از چارچوب‌های نظری مطالعات روستاشهری، به لحاظ پدیدارشناسی، ویژه و منحصر به یک روستاشهر در یک گونه خاص باشد؟ (جوابی که در مقاله خواهد آمد؛ با پی‌گیری ارزش‌های هر گونه و در نهایت ایده‌هایی برای بیانیه چشم‌انداز مطابق با آن ارزش‌ها)

مرور مطالعات صورت گرفته در رابطه با «بافت‌های روستاشهری» در دهه‌های اخیر، رویکرد قهری طرح‌های شهری و نیز تدوین طرح‌هایی با عناوین «بافت‌های فرسوده شهری»، «بافت‌های ناکارآمد شهری» و ... را نسبت به این بافت‌های شهری روستابینان نشان می‌دهد. رویکردی که با چشم‌پوشی از ارزش‌های بافت‌های روستاشهری و جایگاه راهبردی آنها به عنوان فرصت‌های توسعه پایدار شهری، برچسب ناپایداری اجتماعی و اقتصادی و زیست‌محیطی بر آنها زده‌اند. این رویکرد بافت‌های روستاشهری را به عنوان بافت‌های فرسوده تلقی نموده و ضرورت رسیدگی به یک معضل شهری را مطرح کرده و به دنبال نوعی ساماندهی و رفع فرسودگی شهری می‌باشد. در طول این فرآیند؛ کراراً ضرورت رسیدگی به یک معضل شهری بیان شده و نگرانی‌های حاصل از بی‌توجهی به این ضعف شهری گوشزد می‌گردد.

توجه به بافت‌های روستاشهری در مقام یک فرصت، رویکرد جدیدی را با هدف بهره‌مندی از امکانات و فرصت‌های شهری در کنار پتانسیل‌ها و نقاط قوت روستایی؛ در مقابل رویکرد مذکور طلب می‌نماید. ضرورت پرداختن به بافت‌های روستاشهری به عنوان فرصت‌هایی برای خلق سکونتگاه‌های پایدار شهری، از یک سو دیدگاه‌های تازه‌ای را در رابطه با کشف ماهیت بافت‌های روستاشهری ضمن مرور فرآیند شکل‌گیری و گونه‌شناسی آنها فراهم خواهد کرد و از دیگر سو این رویکرد، ضرورت شفاف‌سازی فرآیند تبدیل بافت‌های روستاشهری به سکونت‌های پایدار را طلب می‌نماید. قطعاً نخستین گام در پیگیری فرآیند خلق سکونت‌گاه‌های پایدار شهری در بافت‌های روستاشهری، چشم‌اندازسازی این بافت‌های شهری خواهد بود. چشم‌اندازهایی که با بهره‌گیری از ارزش‌های هویتی هر گونه از بافت‌های روستاشهری، تصویری منطقی از آینده این بافت‌ها را برای مسئولین، متخصصین و مردم به تصویر کشاند.

ضرورت جهانی مربوط به مطالعه بافت‌های روستاشهری را می‌توان در چهار نکته خلاصه نمود: ۱- همان‌طور که بسیاری از شهرهای دنیا در مصاف با پدیده جهانی شدن دست و پنجه نرم می‌کنند، بافت‌های روستاشهری و جوامع منسجم محلی آنها، نه تنها از این قاعده مستثنا نیستند بلکه حساسیت بیشتری را نیز

۱- مبانی نظری

۱-۱ مبانی گونه‌شناسی^۳ بافت‌ها در مطالعات ریخت‌شناسی^۴ منظور از گونه‌شناسی، دسته‌بندی تجربیدی از مجموعه‌ای از پدیده‌ها نیست بلکه ابزاری برای شناخت بیشتر پدیده‌ها بر مبنای ماهیت آنهاست. گونه‌شناسی معمولاً دسته‌هایی را مشخص می‌کند که پدیده‌ها در آن به وسیله صفات یا کیفیات خاص اصلی

و لازم مشخص شده‌اند و اینها متقابلاً هم قطعی‌کننده و هم کامل (شامل تمام جزئیات و کلیات) هستند. گونه‌شناسی می‌تواند به منظور مطالعه متغیرها و شرایط قابل تغییر و تحول مورد استفاده قرار گیرد (Encyclopaedia Britannica, 1984, 334&335). به عبارتی، گونه‌شناسی تلاشی است برای قرار دادن مجموعه‌ای از اشیای

توسعه‌های شهر به ظاهر ترکیب ساده‌ای از روستا و شهر در برخوردها آنها می‌باشد ولی زمانی که ادراک آنها، تعمق بیشتری را طلب نماید درک پیچیدگی چنین پدیده‌ای نیازمند کنکاش بنیادی در مبانی این زیستگاه‌های شهری روستابنیان خواهد بود. سهل و ممتنع بودن گونه‌شناسی بافت‌های روستاشهری لزوم کاربست تئوری‌های ویژه‌ای را در این زمینه به اثبات می‌رساند. هر چند در استفاده از تئوری‌های بیگانه - به دلیل تمایز ساختار شهرهای ایرانی به خصوص شهرها و روستاهای سنتی ما با شهرهای غربی - باید با کمی تردید نگرست اما با توجه به محدود بودن پژوهش‌های گونه‌شناسی بافت‌های روستاشهری در ایران، مطالعه تئوری‌های عمومی در بستر بومی می‌تواند راهگشا و آغازی بر این پژوهش‌ها باشد.

از دیدگاه لینچ؛ شکل شهر^۱، تبلور فضایی و شکلی حیات مدنی اجتماعی - شهر و فعالیت‌های جوامع شهری در مکان و زمان بوده که در ترکیبی از ذهنیت و عینیت ماهیتی ترکیبی و فرادوبعدی یافته است و حاصل تعامل نیروهای بسیاری است که این نیروها را در سه دسته زیر می‌توان جای داد: بعد نخست: عوامل مصنوع؛ بعد دوم: عوامل طبیعی؛ بعد سوم: عوامل انسانی (حبیب، ۱۳۸۵، ۷). با توجه به دسته‌بندی سه‌گانه لینچ و تعمیم آن به شکل روستاشهری و نیز دسته‌بندی‌های عام از بافت‌های روستاشهری، می‌توان گفت هر بافت روستاشهری فارغ از ویژگی‌های منحصر به فرد خود واجد سه صفت (مؤلفه هویتی) خواهد بود: ۱- کالبدی (مصنوع یا طبیعی)، ۲- نحوه استقرار و ۳- هویت انسانی.

با توجه به هویت سه‌گانه بافت‌های روستاشهری، مراحل گام به گام گونه‌شناسی بافت‌های روستاشهری در قالب زیر مطرح می‌گردد: **گام نخست:** تحلیل کالبدی بافت‌های روستاشهری؛ **گام دوم:** موقعیت‌شناسی بافت‌های روستاشهری؛ **گام سوم:** تحلیل هویت انسانی بافت‌های روستاشهری و در نهایت ارائه گونه‌های نهایی روستاشهرها. سه گام اول در تصویر ۱ بیان گردیده است. پس از طی مراحل گونه‌شناسی (تصویر ۲)، بافت‌های روستاشهری متناسب با ابعاد کالبدی، موقعیتی و انسانی در یکی از گونه‌های شش‌گانه کالبدی، شش‌گانه استقرار و سه‌گانه انسانی قرار خواهند گرفت. به عبارتی هر روستاشهر واجد سه خصوصیت هویتی خواهد شد که بیانگر ویژگی‌های بنیادین این سکونتگاه انسانی است.

۳-۱ مبانی چشم‌اندازسازی

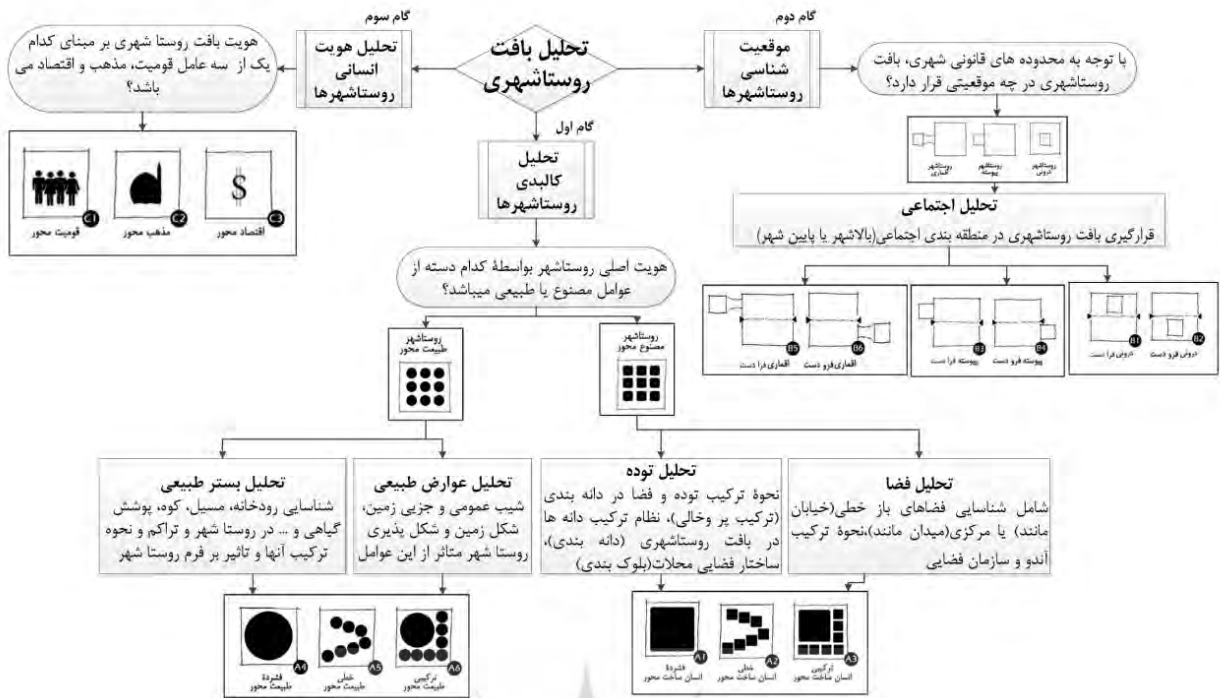
حرکت در محور زمان در مواجهه با مسائل شهری، نه تنها روشن‌کننده عوامل به وجود آورنده شرایط موجود خواهد بود، بلکه بیانگر تصویری از تبعات تصمیمات امروزی اتخاذ شده در آینده شهر می‌باشد. در حقیقت چشم‌انداز، پنداره‌ای است که جامعه و افراد امروزی، قصد دارند برای ساکنین فردای شهر به ارمغان گذارند. تدوین چشم‌انداز برای یک شهر در حقیقت به مفهوم ارائه هدفی به ساکنین شهر جهت کلیه تلاش‌هایشان و توصیف چیزی است که احتمالاً در آینده به آن نائل خواهند شد (گلکار، ۱۳۸۴). چشم‌انداز، تصویری فراسوی آینده قابل پیش‌بینی و فراتر از روندهای موجود و در واقع ایجاد فهم مشترک و راهبردی میان

پیچیده در یک مجموعه‌ی منظم برای دست‌یابی به عمومیت بیشتر در جهت شناخت و برنامه‌ریزی (Rapaport, 1990, 48). این ابزار در مواجهه با مسائل شهری، عموماً در قالب رویکرد «ریخت‌شناسی شهری»، در خدمت کندوکاو ماهیت بافت‌های شهری بوده است. این رویکرد در دهه هفتاد در پاسخ به مسائل مناطق تاریخی به عنوان محصول مطالعات شکل شهر در جغرافیای شهری، مورد توجه محافل علمی قرار گرفت و عمدتاً با کار جغرافیدان آلمانی ام. آر. جی کنزن^۵ شناخته شده است (Whitehand, 1987; Larkham, 1996). مطالعات ریخت‌شناسی شهری شامل کندوکاو در بافت شهری با تاکید بر هویت آنها و در پی شناسایی پیکربندی^۶ توسعه‌های شهری می‌باشد چرا که توسعه شهری حقیقتاً مفهومی چند وجهی وابسته به زمینه، فضا و زمان می‌باشد (DATTA, 2004, 33)، که کنکاش در آن نیازمند ابزاری قدرتمند می‌باشد. این رویکرد به صورت ویژه در فرانسه توسعه یافت اما در ادامه معماران ایتالیایی شیوه‌های جدیدی را مبتنی بر رابطه بین فرم شهری و گونه‌شناسی ساختمان‌ها ارائه دادند و در اوج این گرایش‌ها، تحلیل گونه-ریخت‌شناسی یا (Typo-Morphological Analyses TMA) پدیدار گردید (Moudon, 1994, 289؛ توسلی، ۱۳۸۸، ۱۴). این سبک از تحلیل‌های ریخت‌شناسی، در پایش تغییرات شهری به عنوان ابزاری سودمند باهدف شناسایی مشکلات توسعه شهری می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد (Chen and Romice, 2009).

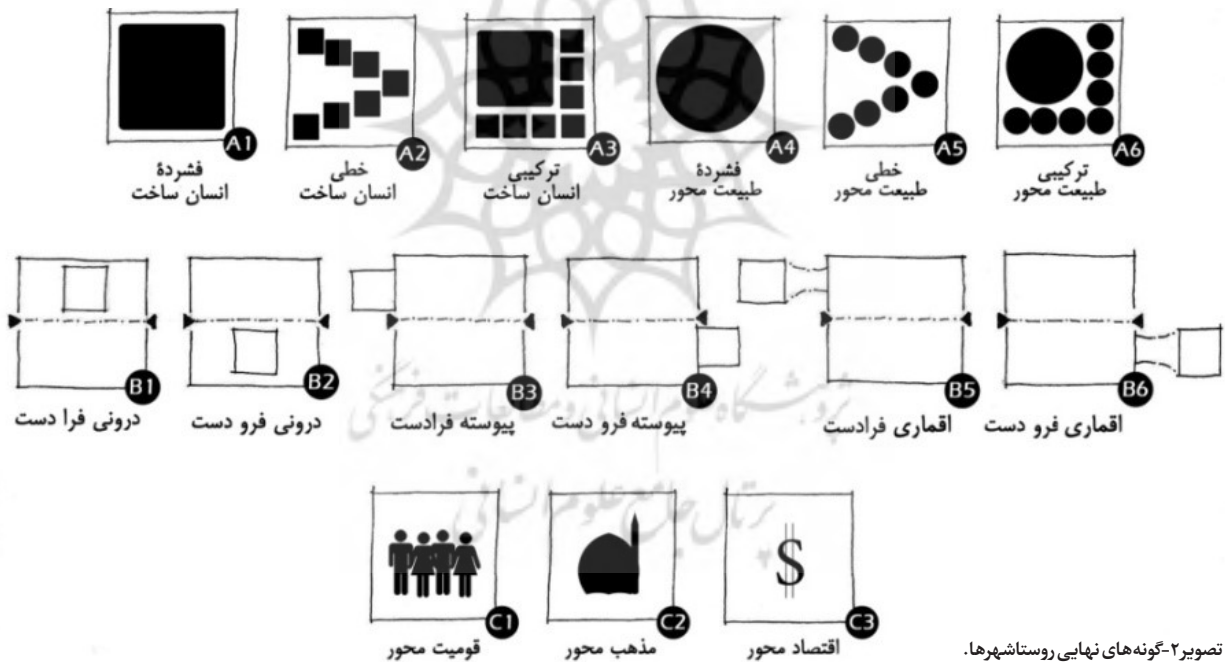
در باب گونه‌شناسی بافت‌ها، علی‌رغم قدمت مکاتب مختلف ریخت‌شناسی شهری، تنها در دو دهه‌ی اخیر پژوهش‌های معدودی^۷ به صورت ویژه در این زمینه صورت پذیرفته است (Jelinek, 1992, 12). هر چند در مورد سودمند بودن همه‌جانبه گونه‌شناسی جای تردید است، اما آن را می‌توان به سه منظور مفید دانست: **نخست:** ابزار توصیف ساختار شهری بر حسب ویژگی‌های مختلف. **دوم:** ابزار تحلیل و ایجاد ارتباط میان داده‌های زیست‌محیطی و اقتصادی اجتماعی با گونه‌های مختلف تعریف شده و تحلیل آنها و **سوم:** ابزار برنامه‌ریزی با تأمین درک عمیق از گونه‌های شهری که راه را برای برنامه‌ریزی و طراحی مناسب‌تر در سطح خرد و کلان هموار می‌نماید (Rapaport, 1990, 386). در پی سومین مزیت گونه‌شناسی در مطالعه بافت‌های روستاشهری با هدف درک ماهیت گونه‌بندی بافت‌های شهری و با گسترش مفاهیم گونه‌شناسی شهری، علم بافت‌شناسی از موضوعات صرف کالبدی خارج و به دنبال معیارهای دیگری برای تدقیق گونه‌شناسی بافت‌ها بوده است. به عبارت دیگر گونه‌شناسی بافت نه تنها شامل مشخصه‌های کالبدی می‌شود، بلکه سایر ابعاد شهری نظیر ابعاد اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و... را هم در بر می‌گیرد.

۲-۱ گونه‌شناسی بافت‌های روستاشهری

درک ماهیت بافت‌های روستاشهری در طیف گونه‌های متنوع آن، با توجه به ماهیت ویژه هریک از این بافت‌ها و نیز وابسته به موقعیت قرارگیری و ارتباط با شهر و با توجه به ابعاد متعدد پدیده روستاشهر به سادگی میسر نخواهد بود. در حقیقت

تصویر ۱- مراحل سه‌گانه تحلیل بافت روستاشهری.

تصویر ۲- گونه‌های نهایی روستاشهرها.

دست نخورده باقی بمانند (Macdonald, 2005, 316)، اما در این وضعیت نه تنها «تغییرناپذیری عمومی چشم‌اندازها»^۹ را خدشه‌دار نخواهد کرد، بلکه ضرورت کاربست برخی تغییر و تبدیل‌ها در قالب شبه چشم‌اندازها^{۱۰} را با هدف کنترل عامل‌های زودگذر و فضایی از جمله توسعه‌های ناخواسته را روشن می‌نماید (DATTA, 2004, 38). این به واقع انعطاف‌پذیری چشم‌انداز در قبال توسعه‌های روزآمد شهری را به اثبات می‌رساند.

به طور کلی، سه نوع تلقی از اصطلاح چشم‌انداز^{۱۱} ممکن است که عبارت‌اند از: ۱- چشم‌انداز به مفهوم برنامه چشم‌انداز که معمولاً

گروه‌های ذی‌نفع می‌باشد (براتی و سرداری، ۱۳۸۶، ۳)، که توسط مثلث سه‌گانه تشریح مساعی ما بین مدیریت شهری، حکمرمایی و پایش مداوم، به سوی تحقق‌پذیری هدایت و کنترل می‌گردد (Kim & Oki, 2011, 248). در حقیقت چشم‌اندازسازی بستر مطرح شدن چالش‌های شهر توسط تصمیم‌سازان شهری (برنامه‌ریزان و طراحان شهری) با هدف گایی تطابق چشم‌انداز مشترک شهر و توسعه‌های آتی و گسترش شهری با عاملیت تصمیم‌گیرندگان شهری است (Green, 2005, 266). هر چند ممکن است گسترش لجام‌گسیخته شهرها اجازه ندهند چشم‌اندازها برای مدت طولانی

قبل از تهیه برنامه یا طرح جامع شهر تهیه می‌گردد. ۲- چشم‌انداز به مفهوم فرآیند چشم‌اندازسازی که سلسله فعالیت‌هایی است که با استفاده از تکنیک‌های گوناگون مشارکتی به تدوین بیانیه چشم‌انداز منجر می‌شود ۳- چشم‌انداز به مفهوم بیانیه چشم‌انداز که محصول فرآیند چشم‌اندازسازی است (زیاری، مهدی‌نژاد و پرهیز، ۱۳۸۸، ۱۸۹-۱۸۸). این نوشتار به دنبال مفهوم چشم‌انداز به عنوان فرآیند چشم‌اندازسازی در پی ارزش‌های شناسایی شده در هر یک از گونه‌های بافت‌های روستاشهری به ارائه ایده‌هایی جهت تحقق‌پذیری بیانیه چشم‌انداز هر یک از گونه‌ها می‌پردازد.

۵-۱- چشم‌اندازسازی روستاشهرها: ارزش‌ها و ایده‌ها

از دیدگاه دیوید^{۱۲} پیندر در کتاب «چشم‌انداز شهر»^{۱۳}، اولین مرحله در تدوین بیانیه چشم‌انداز، باید اشاره به گرانیگاه‌ها، نقاط حساس، کلیدی و مهم در همه ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی داشته باشد تا در گام‌های بعدی با تاکید بر شناسایی این نقاط و تأثیر آنها و در نهایت با جمع‌بندی آنها، تبدیل آنها به چشم‌انداز میسر باشد (Pender, 2004). در دیگر دیدگاه، تنها چیزی که تحقق یک چشم‌انداز را پیش خواهد برد ارزش‌ها هستند، در حقیقت ارزش‌ها معیار سنجش‌پذیری بیانیه چشم‌انداز خواهند بود. چشم‌انداز، غیراخلاقی، ناپه‌نجا و غیرمطلوب گردد. چشم‌انداز ابزاری برای ایجاد وفاق بر سر ارزش‌های اصلی و کمک به افراد و گروه‌ها و نهادهای مختلف برای تحقق آنها، خواهد بود بدون ارزش‌ها احتمال این خطر می‌رود که بیانیه (آخوندی و برک‌پور، ۱۳۸۹، ۲۸۹). پس فرآیند رفت و برگشت مابین چشم‌اندازسازی و ارزش‌های موجود در قالب بازخورد منظم فرآیند چشم‌اندازسازی، به کمک ارزش‌ها، تضمین‌کننده تحقق‌پذیری بیانیه چشم‌انداز خواهد بود.

با توجه به ویژگی‌های کالبدی و انسانی هر یک از گونه‌های ارائه شده و نحوه ارتباط آن با مادر شهر، ایده‌هایی مبتنی بر ارزش‌های هر گونه در جهت کاربست در چشم‌انداز روستاشهرها که ترکیبی از گونه‌های سه‌گانه کالبدی، استقرار و انسانی خواهند بود، ارائه می‌گردد، این ایده‌ها در حقیقت گوشزدکننده ارزش‌های هر یک از گونه‌های روستاشهری خواهند بود تا در نهایت بافت روستاشهری مربوطه قادر باشد در مادرشهر، زیستی پایدار داشته و زمینه‌ساز تقویت پیوند اجتماعی- کالبدی شهر را فراهم آورد. این ایده‌ها از دو مأخذ اصلی نشأت خواهند گرفت:

نخست: ایده‌های چشم‌اندازسازی بافت‌های روستاشهری می‌توانند مستخرج از چشم‌اندازهای تجدید سازمانی شهرها^{۱۴} در طول زمان‌های گوناگون از جمله ۱- افزایش کارایی مدیریت شهری^{۱۵} - و جوه متمایز بروز حکمرانی شهری^{۱۶} - هدایت و کنترل از طریق سیاست‌های محلی^{۱۷} - حکمروایی و مشارکت گسترده مادرشهرها^{۱۸} باشند که قاعدتاً به صورت کل‌گرا از جانب چشم‌انداز مادرشهر به روستاشهر تعمیم می‌یابد (Saltstein, 2008, 162).

دوم: ایده‌های چشم‌اندازسازی می‌توانند مبتنی بر ویژگی‌های هویتی روستاشهر بوده و در مسیری جزء به کل در تعامل با مادرشهر خود باشند. به عنوان مثالی از ایده‌های به کار گرفته شده در چشم‌اندازسازی توسعه‌های روستاشهری با این روش، تقویت پتانسیل‌ها برای حفظ تعادل‌های منطقه‌ای در سکونت‌گاه‌های شهری (Gsänger, 1994, 71)، ایده‌های اکولوژیک مبتنی بر

قبل از تهیه برنامه یا طرح جامع شهر تهیه می‌گردد. ۲- چشم‌انداز به مفهوم فرآیند چشم‌اندازسازی که سلسله فعالیت‌هایی است که با استفاده از تکنیک‌های گوناگون مشارکتی به تدوین بیانیه چشم‌انداز منجر می‌شود ۳- چشم‌انداز به مفهوم بیانیه چشم‌انداز که محصول فرآیند چشم‌اندازسازی است (زیاری، مهدی‌نژاد و پرهیز، ۱۳۸۸، ۱۸۹-۱۸۸). این نوشتار به دنبال مفهوم چشم‌انداز به عنوان فرآیند چشم‌اندازسازی در پی ارزش‌های شناسایی شده در هر یک از گونه‌های بافت‌های روستاشهری به ارائه ایده‌هایی جهت تحقق‌پذیری بیانیه چشم‌انداز هر یک از گونه‌ها می‌پردازد.

تدوین چشم‌انداز آینده برای شهرها و محلات مستلزم انجام مجموعه‌ای از فعالیت‌هاست که در قالب فرآیند چشم‌اندازسازی است که شامل سنجش مشاوره و همکاری و تفکر خلاقانه درباره اصول طراحی و برنامه‌ریزی به دست می‌آید (گلکار، ۱۳۸۴، ۲۹). هر چند مدل‌های فراوانی از جمله CDS و ارگون فرآیند فوق‌الذکر را به نحوی دنبال می‌نمایند اما سیر تحول و دگرذیسی درونی و بیرونی بافت شهری، بهره‌گیری از مدلی زمان محور در شکل‌شناسی شهری را ایجاب می‌کند؛ از طرف دیگر لزوم انعطاف‌پذیری مدل چشم‌اندازسازی با توجه به تعدد گونه‌های تشخیص داده‌شده در گونه‌شناسی بافت شهری؛ بهره‌گیری از مدل زمان مند و منعطف ارگون در چشم‌اندازسازی را ارجح می‌نماید. مدل ارگون را فرآیندی متشکل از چهار گام تشکیل می‌دهد که هر یک از گام‌ها براساس یک پرسش ساده بنا شده است: اکنون کجا هستیم؟ به کجا می‌رویم؟ کجا می‌خواهیم باشیم؟ چگونه آنجا برسیم؟ (گلکار، ۱۳۸۴، ۳۰ و ۳۱). مدل ارگون واجد این مزیت است که می‌توان آن را برای کاربرد در محیط‌ها و شرایط متفاوت مناسب‌سازی و منطبق نمود (تصویر ۳).

تصویر ۳- مدل چشم‌انداز سازی ارگون.
مأخذ: گلکار، ۱۳۸۴، ۳۰.

۴-۱- چشم‌انداز سازی بافت‌های روستاشهری

شکل‌شناسی شهری مبتنی بر گونه‌شناسی که به دسته‌بندی خام از بافت‌های شهری ختم نمی‌شود می‌تواند پاسخ‌گویی جامع و مانع برای مسایل شهری قلمداد شود، چرا که صرفاً به شناخت مسئله کمک نموده است؛ اما پیگیری مسئله به هر گونه در گذشته و حال و نیز ارائه راهکارها و اقداماتی برای گونه‌های تشخیص داده شده به سمت چشم‌انداز آینده آنها، نمونه‌ای از بافت‌شناسی تخصصی است. در واقع چشم‌انداز آگاهی و تصویری است که در برنامه‌ریزی برای آینده‌ای با هدفی روشن لازم است.

جدول ۱- ایده هایی برای بیانیه چشم انداز بافت های روستاشهری.

گونه های روستاشهری	ایده هایی برای بیانیه چشم انداز بافت های روستاشهری	
گونه های کالبدی روستاشهر	<p>فشرده انسان ساخت</p> <p>A1 فشرده انسان ساخت</p>	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد حوزه هایی هویتمند در بافت های شهری پراکنده تقویت ساختار شهر از طریق ایجاد نقطه کانونی در بافت شهری ایجاد مراکز سرزنده شهری با حفظ هویت محلی
	<p>خطی انسان ساخت</p> <p>A2 خطی انسان ساخت</p>	<ul style="list-style-type: none"> تقویت ساختار شهر از طریق شکل خطی روستاشهر گسترش هم زمان شبکه حمل و نقل شهری
	<p>ترکیبی انسان ساخت</p> <p>A3 ترکیبی انسان ساخت</p>	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد بافت های متنوع هویتمند در نظام شهری پیوند بافت های متنوع شهری تعریف حوزه های قوی به عنوان محله های هویتمند
	<p>فشرده طبیعت محور</p> <p>A4 فشرده طبیعت محور</p>	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد فضاهای باز و سبز شهری و تقویت سازمان فضای سبز شهری ایجاد حوزه هایی هویتمند در بافت های شهری پراکنده ایجاد مراکز سبز شهری با هویت طبیعی - محلی
	<p>خطی طبیعت محور</p> <p>A5 خطی طبیعت محور</p>	<ul style="list-style-type: none"> تقویت ساختار شهر از طریق شکل خطی روستاشهر هم پیوند با طبیعت گسترش هم زمان شبکه حمل و نقل شهری با کم ترین اثرات زیست محیطی
	<p>ترکیبی طبیعت محور</p> <p>A6 ترکیبی طبیعت محور</p>	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد بافت های متنوع در نظام شهری حاصل تلفیق طبیعت و بافت شهری موجود تعریف حوزه های طبیعی در بافت شهری پیوند بافت های متنوع شهری با طبیعت
گونه های استقرار روستاشهر	<p>درونی فرادست</p> <p>B1 درونی فرادست</p>	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد فضاهای باز و سبز شهری در بافت های متراکم بالا شهری تنک نمودن بافت های فشرده نامطلوب شهری
	<p>درونی فرودست</p> <p>B2 درونی فرو دست</p>	<ul style="list-style-type: none"> ترمیم بافت های پراکنده شهری در مناطق پایین شهر و ایجاد انسجام در بافت شهری
	<p>پیوسته فرادست</p> <p>B3 پیوسته فرادست</p>	<ul style="list-style-type: none"> اسکان اقشار با طبقه بالای اجتماعی در مجاورت شهر جهت دهی توسعه شهری به سمت مطلوب
	<p>پیوسته فرودست</p> <p>B4 پیوسته فرو دست</p>	<ul style="list-style-type: none"> جهت دهی توسعه شهری به سمت مطلوب اسکان اقشار پایین جامعه متناسب با توانایی های آنها
	<p>اقماری فرادست</p> <p>B5 اقماری فرادست</p>	<ul style="list-style-type: none"> جهت دهی توسعه شهری به سمت مطلوب و گسترش ساختار شهر ایجاد دهکده های توریستی، تفریحی و گردشگری ایجاد شهرک هایی برای سرریز جمعیت شاغل در شهر
	<p>اقماری فرودست</p> <p>B6 اقماری فرو دست</p>	<ul style="list-style-type: none"> جهت دهی توسعه شهری به سمت مطلوب ایجاد شهرک هایی برای سرریز جمعیت شاغل در شهر
گونه های انسانی روستاشهر	<p>قومیت محور</p> <p>C1 قومیت محور</p>	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد بافت های هویتمند شهری با هویت اجتماعی و فرهنگی حفظ ساختارهای اجتماعی شهرها با قومیت های متنوع
	<p>مذهب محور</p> <p>C2 مذهب محور</p>	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد بافت های هویتمند شهری با هویت مذهبی
	<p>اقتصاد محور</p> <p>C3 اقتصاد محور</p>	<ul style="list-style-type: none"> تقویت ساختار اقتصادی شهر تزیق هدفمند بودجه های شهری در محلات تشویق پروژه های سرمایه گذاری بخش خصوصی در مدیریت شهری

۲- چشم‌اندازسازی روستاشهرها

مطالعه موردی چشم‌اندازسازی: روستاشهر نعیم‌آباد

با توجه به گونه‌شناسی بافت‌های روستاشهری در سه گونه پیشنهادی کالبدی، استقرار و انسانی بر مبنای ارزش‌های شناخته‌شده در هر گونه و نیز ذکر ایده‌هایی برای بیانیه چشم‌انداز هر یک از گونه‌ها با توجه به ارزش هویت‌مند آن، می‌توان با مدل چشم‌اندازسازی ارگون گام در چشم‌اندازسازی روستاشهرها نهاد.

۱-۲ گونه‌شناسی روستاشهر نعیم‌آباد

روستاشهر نعیم‌آباد که در گذشته روستایی پیرامون مرکز تاریخی شهر یزد بوده است، با گسترش بی‌رویه شهر، امروزه در مرکز ثقل شهر جدید قرار گرفته است (تصویر ۵).

روستاشهر نعیم‌آباد از هم‌پیوندی مناسبی میان بافت انسان‌ساخت و طبیعی برخوردار است. هسته روستایی اولیه نعیم‌آباد با فرمی خطی به موازات مسیر قنوات شکل گرفته و توسط باغات و مزارع که همچنان مورد کشت قرار می‌گیرند، احاطه گردیده است. بنیان روستایی آن متشکل از دانه‌هایی با الگوی حیاط مرکزی و خانه‌باغ جوابگوی مسائل اقلیمی بوده و ساختار فضایی حاکم بر آن مشتمل بر یک محور اصلی و در ادامه راه‌های فرعی در سلسله مراتبی از عملکرد، دسترسی و حریمیت می‌باشد (تصاویر ۶ و ۷).

پهنه سبز آن هرچند ساختار خاصی را القانمی‌کند، اما به صورت فشرده، سطح منسجم و وسیعی را پوشش می‌دهد که این نکته با توجه به موقعیت استقرار آن در نزدیکی هسته اصلی شهر و پهنه فرادست شهر یزد قابل توجه می‌باشد.

هم‌پیوندی اجتماعی ساکنین این روستاشهر و احساس تعلق ویژه آنها، حکایت از ساختار قوی قومیتی آنها دارد که در کنار مدیریت مردم محور آن، می‌تواند الگویی برای بافت‌های روستاشهری باشد. توجه به مذهب در مراسم عزاداری و سنت وقف در کنار اقتصاد ضعیف اما خودمحور دامداری - کشاورزی از ویژگی‌های ثانویه نعیم‌آباد است (تصاویر ۸ و ۹).

۲-۲ چشم‌اندازسازی روستاشهر نعیم‌آباد

منطبق بر مدل ارگون چشم‌اندازسازی روستاشهر نعیم‌آباد - که در گونه خطی طبیعت محور، درونی فرادست و قومیت محور قرار گرفت - در چهار مرحله در زمان‌های حال، آینده محتوم، آینده مطلوب و در آخر حرکت به سمت آینده مطلوب انجام خواهد گرفت. بدین منظور، مراحل زیر قابل بازشناسایی اند:

گام نخست - بررسی وضعیت موجود روستاشهر نعیم‌آباد

گام دوم - بیانیه روند موجود روستاشهر نعیم‌آباد

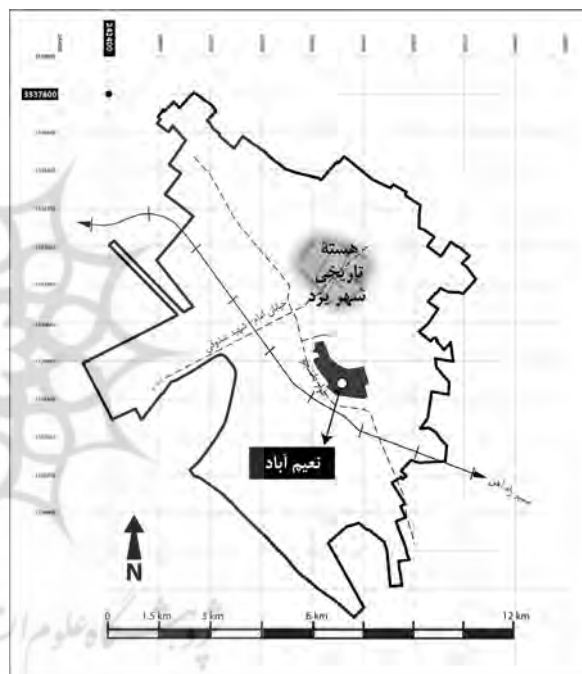
گام سوم - ارائه بیانیه چشم‌انداز روستاشهر نعیم‌آباد

گام چهارم - حرکت به سوی چشم‌انداز روستاشهر نعیم‌آباد

گام نخست - بررسی وضعیت موجود روستاشهر نعیم‌آباد

در پاسخ به سؤال "اکنون روستاشهر نعیم‌آباد در چه وضعیتی است؟ (به لحاظ نوع بافت: خطی طبیعت محور، درونی فرادست

شهری (Gsänger, 1994, 71)، ایده‌های اکولوژیک مبتنی بر واپس‌زدگی زیباشناختی مدرنیستی (Gandy, 2000, 373) و نیز سیاست‌های اقتصادی در جهت توسعه شهری (OECD, 2003) و حتی ایده‌هایی مبتنی بر ویژگی‌های انسانی ساکنین (Spier, 2002, 84) را می‌توان نام برد. ذکر این ایده‌ها به منظور ادغام مطلوب روستاها در بافت‌های شهری در جهت بهبود توسعه شهری ضمن بهره‌گیری از نقاط قوت روستاها و نیز غنی‌سازی و هدفمند کردن بیانیه چشم‌اندازهای روستاشهرها متناسب با گونه مربوطه در راستای وحدت بازمینه شهری آنها می‌باشد. در حقیقت نیازمند به اشتراک‌گذاری یک چشم‌انداز برای آینده جوامع منسجم محلی^{۱۹} در روستاشهرها و نیز جوامع شهری و در نهایت ارتباط متقابل آن دو برای دستیابی به آن چشم‌انداز هستیم (OECD, 2003, 42).

تصویر ۵- موقعیت روستا شهر نعیم‌آباد در یزد.

تصویر ۶- هم‌پیوندی طبیعت و عناصر انسان ساخت در نعیم‌آباد (راست) - خانه‌های حیاط مرکزی و خانه باغ نعیم‌آباد (چپ).

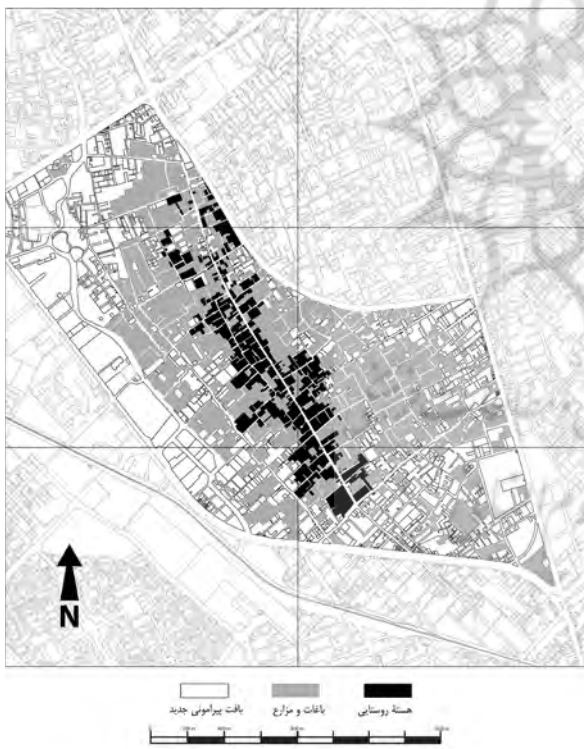
تصویر ۷- مزارع و کشتزارها و باغات فعال در نعیم‌آباد.

بهره گرفته شود و در نهایت نقطه مرجعی باشد برای هدایت برنامه ریزی و طراحی شهری در این بافت روستاشهری.

بیانیه چشم انداز روستاشهر نعیم آباد

«روستاشهر نعیم آباد، یک سکونتگاه انسانی هویتمند است که با بهره‌گیری از تمامی نقاط قوت یک هسته روستایی، در وحدت با زمینه شهری خود، به عنوان یک باغ محله با تکیه بر بافت شناسی روستاشهری، پاسخگوی نیازهای ساکنین خود و در تعامل سازنده با شهر یزد در حرکت به سوی یک مکان پایدار می‌باشد. بهسازی استخوان بندی کالبدی- فضایی به منظور تقویت ساختار فضایی هسته روستایی؛ تکمیل ساختار عملکردی با اولویت سرزندگی و نظام کاربری‌های روستاشهری، نوسازی سازمان اقتصادی با رویکرد اقتصاد خرد مقیاس درون محلی و ترمیم زمینه‌های فرهنگی- اجتماعی موجود زمینه ساز مشارکت پایدار مردمی، حاصل برآیند مداخلات هدفمند طراحی شهری و برنامه ریزی شهری با اولویت محلی توسط مدیریت یکپارچه شهری در تعامل با مدیریت و مشارکت مردمی ساکنین نعیم آباد است.»

تصویر ۹- ساختار روستاشهر نعیم آباد.

و قومیت محور)؛ می‌باید مسائل جاری در نعیم آباد در قالب امکانات و محدودیت‌ها در ابعادی فراگیر مورد کنکاش قرار گیرد. مطابق با آنچه در باب شکل روستاشهر و عناصر تشکیل دهنده آن یعنی عوامل مصنوع، طبیعی و انسانی به دنبال دسته‌بندی لینچ آورده شد، برای شکل روستاشهری ابعادی قابل تشخیص است که ضمن حفظ همپوشانی تمام مسائل، دقت نظر لازم در بررسی وضعیت کنونی آن را فراهم می‌سازد: ۱- کالبدی- عملکردی ۲- کالبدی- کاربری ۳- زیست محیطی ۴- اقتصادی ۵- فرهنگی- اجتماعی (شامل جنبه‌های اجتماعی، تاریخی، قومی، مذهبی، سیاسی) ۶- مدیریت شهری و مدیریت مردمی ۷- قوانین و طرح‌های فرادست که دو بعد اول متأثر از وجه انسان ساخت شکل روستاشهر، بعد سوم مرتبط با وجه طبیعی آن و موارد باقی مانده از وجوه انسانی حاکم بر روستاشهر مشتق گردیده است (جدول ۳).

گام دوم - بیانیه روند موجود روستاشهر نعیم آباد

در دومین گام چشم‌اندازسازی (طبق مدل ارگون)، به سرانجام روستاشهر نعیم آباد با فرض تداوم روال کنونی و جهت‌گیری‌های جاری در ابعاد ذکر شده پرداخته خواهد شد. به عبارتی در صورت استمرار فرایندهای در حال کنش و مسبب ارزش‌ها و ضد ارزش‌های مشروح در گام نخست، سرنوشت روستاشهر نعیم آباد چه خواهد شد؟ برآیند این نیروها این بافت روستاشهری را به کدام جهت سوق خواهد داد؟ در پیش‌بینی این آینده بر روال معمول، بیانیه روند موجود متأثر از نحوه ترسیم وضعیت موجود در گام اول، در ابعاد هفت‌گانه ارائه می‌گردد (جدول ۴).

گام سوم - ارائه بیانیه چشم‌انداز روستاشهر نعیم آباد

بر اساس سناریوی به تصویر کشیده شده در بیانیه روند موجود، ضرورت تعریف چشم‌اندازی از آینده مطلوب روستاشهر نعیم آباد با واقع‌بینی تام، احساس می‌شود تا از تمام امکانات و محدودیت‌های موجود جهت پیشروی به سوی آینده‌ای روشن

تصویر ۸- عناصر مذهبی نعیم آباد (راست) - قومیت محور بودن نعیم آباد (چپ).

جدول ۲- گونه شناسی روستاشهر نعیم آباد.

گونه شناسی انسانی	گونه شناسی استقرار	گونه شناسی کالبدی	ملاحظات	بافت‌های روستاشهری
<p>C1 قومیت محور</p>	<p>B1 درونی فرا دست</p>	<p>A5 خطی طبیعت محور</p>	<p>در روند گسترش یزد ضمن حفظ ساختار خود، بافت پیرامونی افزایش سطح یافته است.</p>	<p>نعیم آباد</p>

آغازی برای روندهای اجرایی بعدی است و لزوم تدقیق آن در گام‌های بعدی با مطرح کردن راهبردها و راهکارها و پروژه‌ها توسط متخصصین امر ضروری است. چرا که در این آخرین گام تنها، به شفاف‌سازی بیانیه چشم‌انداز روستاشهر جهت روشن نمودن مسیر حرکت به سمت چشم‌انداز، پرداخته شده است (جدول ۵).

گام چهارم - حرکت به سوی چشم‌انداز روستاشهر نعیم آباد
در عمل به عنوان آغازی برای اقدامات اجرایی با هدف دست‌یابی به چشم‌انداز مطلوب روستاشهر نعیم آباد، در مرحله چهارم به صورت مقدماتی به بیان برنامه‌های اقدام^{۲۰} در ابعاد هفت‌گانه فوق در راستای شکل‌دهی به یک فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی اشاره می‌گردد. بدیهی است این اقدامات صرفاً

جدول ۳ - وضعیت ابعاد موجود روستاشهر نعیم آباد.

کالبدی - عملکردی	محدودیت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> رویش پهنه‌های ناهمگون و بی هویت، رشد یافته پیرامون هسته روستایی فرسودگی عملکردی و قدمت بالای ابنیه هسته روستایی ناکارآمدی شبکه معابر و کمبود تأسیسات و تجهیزات شهری در هسته روستایی فقدان یکپارچگی و ارتباط کالبدی هسته روستایی با بافت پیرامونی بی توجهی به آثار تاریخی موجود در هسته روستایی و روند رو به تخریب آنها نظیر مرکز محله تاریخی نعیم آباد شامل آب انبار، مسجد، حسینیه و حمام
	امکانات	<ul style="list-style-type: none"> وجود گره‌های کالبدی - عملکردی قوی در بافت پیرامونی نظیر تقاطع نعیم آباد با بلوار دانشجو راسته اصلی محله نعیم آباد و هسته روستایی آن، به عنوان محور کالبدی - عملکردی قوی در بافت روستاشهر نعیم آباد عملکردهای با ارزش تاریخی هویت ساز مانند مراسم عزاداری
کالبدی - کاربری	محدودیت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> کاربری‌های پراکنده، ناسازگار با مقیاس‌های متفاوت از محلی تا شهری کاربری‌های بلا استفاده و متروکه با ارزش تاریخی، به عنوان زمینه ساز بستر تخلقات اجتماعی زمین‌های بایر و وقفی فراوان به عنوان مانعی برای رشد پیوسته بافت روستاشهری
	امکانات	<ul style="list-style-type: none"> کاربری‌های هویت بخش تاریخی مانند مساجد، حسینیه و ... در هسته روستایی تعدد قابل توجه مراکز مذهبی و آموزشی بسیار زیاد بعضاً با حوزه نفوذ شهری لبه‌های قوی تجاری در مرزهای بیرونی بافت روستاشهر نعیم آباد مجاورت با کاربری‌های اداری خدماتی در مقیاس شهری مانند: مجموعه ادارات در بلوار دانشجو، کتابخانه و مرکز فرهنگی هنری امام علی، مراکز آموزش عالی و ...
زیست محیطی	محدودیت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> گورستان محلی در مرکز بافت روستاشهری بدون رعایت حریم و نکات بهداشتی کاربری‌ها و فعالیت‌های روستایی به عنوان کاربری‌های ناسازگار در بافت‌های روستاشهری نظیر دامداری به شیوه سنتی
	امکانات	<ul style="list-style-type: none"> منطبق بودن الگوی مسکن هسته روستایی با زمینه مانند خانه باغ رینگ باغات و مزارع به دور هسته روستایی
اقتصادی	محدودیت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> از رونق افتادن واحدهای تجاری درون محله در بافت روستایی تا حدودی متأثر از لبه‌های قوی تجاری و عمدتاً متأثر از نظام جدید شهرنشینی
	امکانات	<ul style="list-style-type: none"> اقتصاد خود محور در بخش مزارع و باغات قیمت مناسب زمین و مسکن در هسته روستایی
فرهنگی - اجتماعی	محدودیت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> پایین بودن میزان سواد ساکنین هسته روستایی عدم احساس تعلق و حس مکان در بافت‌های پیرامونی نسبت به روستاشهر نعیم آباد عدم تطابق فرهنگی ساکنین پهنه‌ها
	امکانات	<ul style="list-style-type: none"> مراسم آئینی از قبیل مراسم عزاداری و نیز اعیاد مختلف احساس تعلق خاطر و حس مکان نسبت به هسته روستایی روستاشهر
مدیریت شهری و مدیریت مردمی	محدودیت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> کمبود نهاد‌های مدیریت شهری محلی و نقش ضعیف آنها در بهره‌گیری از پتانسیل‌های نعیم آباد روند رو به تنزل مشارکت مطلوب مردم در هسته روستایی
	محدودیت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> وجود مدیریت به شیوه ریش سفیدی در هسته روستایی تمایل زیاد به سنت حسنه وقف مرتبط با کاربری‌های آموزشی و مذهبی شرکت پر شور در مراسم‌های عزاداری در حسینیه‌ها به عنوان بارزترین جلوه مشارکت شهری
قوانین و طرح‌های فرا دست	محدودیت‌ها	<ul style="list-style-type: none"> احداث خیابان‌های مقیاس شهری از درون روستاشهر و برش هسته روستایی آن نبود ضوابط خاص برای تراکم ویژه طرح جامع برای بافت‌های روستاشهری
	امکانات	<ul style="list-style-type: none"> تعلق تراکم ویژه به نعیم آباد با هدف حفظ باغات و مزارع هسته روستایی توجه مسئولین در قالب تهیه طرح راهبردی بافت‌های فرسوده یزد

جدول ۴- بیانیه روند موجود روستاشهر نعیم آباد در ابعاد هفت‌گانه شکل روستاشهری.

بعد	بیانیه روند موجود
کالبدی- عملکردی	تعدد و تکثر پهنه‌های ناهمگون موجود با کیفیت پایین عملکردی، گسترش پهنه‌ها به همراه بسط مسائل کالبدی و عملکردی آنها، فرسودگی کالبدی و روزافزون هسته روستایی و مسبب فرسودگی عملکردی و سرایت آن به بافت‌های پیرامونی، کاهش کارایی روز به روز شبکه تأسیسات و تجهیزات شهری و درغایت امر، روستاشهر نعیم آباد در انجام وظایف عملکردی خود به عنوان جزئی مستقل از یک سیستم بزرگ‌تر ناکارآمد خواهد ماند.
کالبدی- کاربری	تشدید ناسازگاری و عدم مطلوبیت چه در میان کنش کاربری‌های مطلوب مانند تاریخی، مذهبی و هویتی و چه نامطلوب مانند کاربری‌های روستایی بجا مانده در بافت روستاشهری، موجب فقدان کارایی آنها در راستای تأمین نیازهای ساکنین با هدف ارتقای کیفیت محیط مسکونی شده است و حاصل، مساحتی از شهر یزد، تکه تکه با کاربری‌های متناقض و زمین‌های بایر، باغات رها شده و مزرعه‌های متروکه که هیچ نشانی از گوناگونی و انعطاف پذیری در کاربری‌های آن دیده نمی‌شود.
زیست محیطی	ساخت و ساز در بخش مسکن با الگوی غیربومی و آماده سازی زمین و نیز احداث خیابان‌های مقیاس شهری و تعریض مسیرهای درون بافت و در پی آن تخریب و نابودی باغات و مزارع موجود، در آینده‌نه چندان دور، از حلقه سرسبز، پیرامون هسته روستایی تنه‌الکه‌هایی کوچک سبزرنگ باقی خواهند ماند.
اقتصادی	چرخه‌های اقتصاد از سطح محله‌ها به سطوح شهری و فراشهری کشانده می‌شود، از بین رفتن اقتصاد درون محلی در زمینه‌های دامداری، کشاورزی و محصولات باغی، اقتصاد متزلزل و متکی بر چرخش کالا و سرمایه خارج از محله
فرهنگی- اجتماعی	نابودی حس تعلق موجود نسبت به بافت اجتماعی نعیم آباد و نیز حس مکان موجود نسبت به هسته روستایی، بی تفاوتی و عدم هویت مندی نسبت به محیط سکونت نهایتاً ناامنی و ضعف در تعاملات اجتماعی- انسانی
مدیریت شهری و مدیریت مردمی	تضعیف مشارکت مردمی، افزایش هزینه‌ها در مقابل کاهش کارایی طرح‌ها برای مردم
قوانین و طرح‌های فرا دست	تکه تکه شدن بافت نعیم آباد به دنبال فرامین، قوانین، طرح‌ها و پروژه‌های گذرا در راستای اهداف شهری از قبیل تسهیل عبور و مرور و تنها به واسطه قرار گرفتن این بافت در مرکز شهر یزد

جدول ۵- برنامه اقدام چشم انداز روستاشهر نعیم آباد در ابعاد هفت‌گانه شکل روستاشهری.

بعد	برنامه اقدام چشم انداز
کالبدی- عملکردی	<ul style="list-style-type: none"> الگو و طراحی‌های خاص جهت پیوند پهنه‌های گوناگون با هدف تقویت هویت باغ محله نعیم آباد الگو برای هماهنگی شبکه دسترسی در پهنه‌های باغ محله نعیم آباد با الهام از اصول طراحی باغ ایرانی استفاده از گره‌ها به مثابه پیوند کالبدی - عملکردی میان پهنه‌ها به ویژه هسته روستایی و بافت پیرامونی استفاده از ظرفیت گردشگری هویت طبیعی- تاریخی در روستاشهر جهت کاهش فرسودگی عملکردی بافت ساماندهی شبکه معابر هسته روستایی برای پاسخگویی به نیازهای ساکنین و دسترسی به خدمات و تأسیسات شهری مانند بهبود روشنایی، تعریض ضروری، آماده سازی برای پیاده‌ها، کودکان و سالمندان
کالبدی- کاربری	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از پتانسیل کاربری‌های تفریحی اطراف محله برای پوشش دادن کمبود این کاربری در درون محله استفاده از کاربری‌های بلا استفاده برای تقویت ساختار اجتماعی با تزریق کاربری‌های گوناگون و منعطف اختصاص بخشی از زمین‌های بایر به پهنه‌های مسکونی جهت انسجام بافت پراکنده موجود
زیست محیطی	<ul style="list-style-type: none"> حفظ و گسترش باغات جهت تقویت هویت باغ محله نعیم آباد تهیه طرح‌ها و الگوهای ساخت و ساز متناسب با باغ محله در زمین‌های بایر با قطعات متنوع درون محله
اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از ظرفیت تاریخی روستاشهر نعیم آباد برای رونق اقتصادی محله مانند ایجاد محور تاریخی- فرهنگی در هسته روستایی برای رونق اقتصادی و فضای تفریحی- گردشگری استفاده از موقعیت مکانی و اقتصادی محدوده جهت تغییر شغل دامداران به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با هویت باغ محله نعیم آباد مانند باغداری و کشاورزی محدود
فرهنگی- اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> افزایش حس مکان در بین ساکنین روستاشهر نعیم آباد از طریق توسعه ویژگی‌های بومی تقویت روابط اجتماعی ساکنین هسته روستایی با پهنه‌های پیرامونی از طریق طراحی فضاهای شهری مشترک درون محلی ایجاد زمینه‌های رنگ تعلق فردی و جمعی در طراحی فضاهای شهری
مدیریت شهری و مدیریت مردمی	<ul style="list-style-type: none"> برگزاری جشن‌ها و اعیاد مذهبی در مقیاس محلی در فضاهای شهری جهت تقویت مشارکت مردمی ایجاد سازوکاری برای ورود سازمان‌هایی دولتی به محدوده و انجام پروژه‌های مشارکتی ایجاد گروه‌های مدیریتی توسط نهاد‌های مسئول متشکل از مردم برای حل مشکلات روستاشهر با رهبری ریش سفیدان تعمیم مشارکت مذهبی موجود به مشارکت مدیریت شهری در مقیاس محله
قوانین و طرح‌های فرا دست	<ul style="list-style-type: none"> وضع قوانین تشویقی جهت بالا بردن کیفیت ساخت و ساز و عمر بنا منطبق بر هویت باغ محله نعیم آباد تدقیق و شفاف سازی تراکم ویژه طرح‌های بالادست در راستای تقویت هویت محلی نعیم آباد تغییر و انطباق طرح‌های مقیاس شهری در محدوده روستاشهر نعیم آباد با اولویت حفظ و یکپارچگی ساختار و سازمان فضایی آن

نتیجه

چارچوب نظری ارائه شده در این پژوهش در مطالعات بافت‌های روستاشهری به دلیل محدودیت پژوهش‌های صورت گرفته، می‌تواند تعمیم‌صحیحی از تئوری‌های شهری باشد. چارچوب نظری حاصل نه تنها امکان شناخت، تحلیل و طراحی در قالب‌هایی هم چون گونه‌شناسی را فراهم می‌کند بلکه چارچوبی فکری در میحث نوزایی^{۱۸} بافت‌های روستاشهری را فراهم خواهد آورد. در دیگر کلام برای تجدید سازمان بافت‌های روستاشهری نیازمند تئوری‌هایی در زمینه تحولات بافت‌های روستاشهری خواهیم بود. بسط تئوری‌های نوزایی بافت‌های روستاشهری با رویکردهای گوناگون بستر لازم برای تجدید حیات بافت‌های روستاشهری مبتنی بر فرهنگ، مبتنی بر اکولوژی و... را به ارمغان خواهد آورد. حاصل نوزایی‌های پیشنهادی، نقاط عطفی در دوگانه شهر و روستا خواهند بود. به عبارتی هر یک از چشم‌اندازهای ارائه شده می‌تواند ایده اولیه‌ای برای خلق سکونت‌گاه جدیدی باشد که در بردارنده مزایای روستا و شهر، در راستای همزیستی شهر و روستا و متناسب با نیاز زمانه باشد.

نکته حائز اهمیت در میحث چشم‌اندازسازی روستاشهرها، ارتباط مستقیم این فرآیند و تأثیر و تأثر آن بر توسعه مادرشهر است به نحوی که چشم‌اندازسازی برای یک روستاشهر را می‌توان معادل با برنامه‌ریزی برای توسعه شهر دانست. چرا که آینده یک روستاشهر، سرنوشت بافتی از شهر آینده خواهد بود. این نکته، ضرورت توجه به توسعه‌های شهری، مانند گسترش لجام‌گسیخته و پراکنده سطح شهری، افزایش جمعیت شهری، نیاز به امکانات و فضاهای باز و سبز شهری، بهبود ساختار اقتصاد شهری و لزوم تقویت هویت شهر و شهروندی را در چشم‌اندازسازی بافت‌های روستاشهری به اثبات می‌رساند. از دیگر سو توجه به ارزش‌های متمایزکننده هر روستاشهر، تضمین‌کننده هویت آنی آن خواهد بود. با در نظر گرفتن این دو رویکرد، از کل به جزء و از جزء به کل، در نهایت بافت‌های روستاشهری همانند اجزای یک کلیت ضمن تنوع بخشی به بافت شهر و ایجاد حوزه‌های هویت‌مند، به وحدت مجموعه شهری کمک خواهند نمود.

پی‌نوشت‌ها

- 18 Metropolitan-wide Governance.
- 19 Community.
- 20 Action Plan.
- 21 Regeneration.

فهرست منابع

- توسلی، محمود (۱۳۸۸)، طراحی شهری هنر نو کردن ساختار شهری، خانه چاپ و طرح، تهران.
- حیبی، فرح (۱۳۸۵)، کندوکاوی در معنای شکل شهر، مجله هنرهای زیبا، شماره ۲۵، صص ۵-۱۴.
- گلکار، کوروش (۱۳۸۴)، چشم‌انداز شهر محله، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۴، زمستان ۱۳۸۴، صص ۲۵-۳۶.
- گلکار، کوروش و جلال آزادی (۱۳۸۴)، راهبرد توسعه شهر چیست؟، نشریه شهرنگار، شماره ۳۰، زمستان ۱۳۸۴، صص ۸۰-۵۹.
- Chen, F. Romice, O. (2009), Preserving the cultural identity of Chinese cities in urban design through a typomorphological approach, *Urban Design International*, 14, pp.36-54.
- DATTA.B.K. (2004), Rural Development: From Vision to Action, *LBS Journal of Management & Research*, Volume-2, Issue 1, pp.33-43.
- Gandy, M. (2000), Urban Visions, *Journal of Urban History*, 26 (3), pp. 368-379.
- Green, Gary P. Deller, Steven C. Marcouiller, David W. (2005), *Amenities and rural development Theory, methods and public policy*, Cheltenham, UK, Northampton, MA: Edward Elgar (New horizons in environmental economics).
- Gsänger, Hans (1994), *The future of rural development*, Between the adjustment of the project approach and sectoral programme design, Portland, Ore: F. Cass in association with the German Development Institute, London.

- ۱ روستاشهر اصطلاحی است که دارای تعریف مشخص در ادبیات برنامه‌ریزی روستایی و شهری است. هر آنچه در این مقاله به عنوان روستاشهر نامیده شده، از یک سو در واقع پیراشهر یا حاشیه شهر (Urban Fringe, Rural-Urban Interface) است که متفاوت از روستاشهر به معنی کلاسیک آن (ارایه شده توسط فریدمن و داگلاس) می‌باشد. از دیگر سو موارد مطالعه، به دلیل گسترش لجام‌گسیخته شهری، در حقیقت بخشی از شهر کنونی و حتی در مراکز آن استقرار یافته‌اند. لذا روستاشهر در این نوشتار در حقیقت روستاهای پیراشهری سابق هستند که امروزه به شهر پیوسته و محلاتی از شهر فعلی محسوب می‌شوند.
- 2 Gerontology.
  - 3 Typology.
  - 4 Morphology.
  - 5 M.R.G Conzen.
  - 6 Ceonfiguration.
  - 7 تاکید بر گونه‌شناسی از مشخصه‌های نوشهرگرایان می‌باشد. آنها بر اهمیت مطابق بودن مشخصه‌های توسعه کالبدی یک مکان در گونه‌شناسی مناسب آن، از طریق تصمیم‌گیری با توجه به اولویت‌های مکانی در راستای حفظ پیوستگی تاریخی تاکید ویژه دارند؛ اما مدرنیسم، در یک بی‌تمایلی عمومی نسبت به ساختارهای سنتی و باستانی، خواهان کمترین تشابه در تعریف صحیح گونه‌شناسی یک مکان است در واقع گونه‌شناسی ایده‌ای است که جنبش مدرن از روی عمد آن را نادیده می‌گیرد (Carmona, 2007,84).
  - 8 واژه لاتین Urban Form در ترجمه‌های متقدم به: شکل شهر «برگردان شده است در حالی که برخی اعتقاد به نادرستی آن و استعمال «فرم شهر» دارند.
  - 9 Vision Generally does not Change (DATTA,2004,38).
  - 10 The Neo Vision.
  - 11 Vision.
  - 12 David Pender.
  - 13 Vision of the City.
  - 14 Urban Reform.
  - 15 Management Efficiency.
  - 16 Representation in city Government.
  - 17 Local Political Leadership.

Phillipson, Chris; Scharf, Thomas (2005), Rural and urban perspectives on growing old: developing a new research agenda, *In Eur J Ageing*, 2 (2), pp. 67-75.

Rapoport, Amos (1990), Vernacular Architecture, in Turan M, (eds); *Current Challenges in the Environmental Social Sciences*, Avebury, Aldershot, England.

Saltzstein, A. L.; Copus, C.; Sonenshein, R. J.; Skelcher, C. (2008), Visions of Urban Reform: Comparing English and U.S. Strategies for Improving City Government, *In Urban Affairs Review*, 44 (2), pp. 155-181.

Spier, Steven (2002), *urban visions, Experiencing and envisioning the city*, Liverpool University Press; Tate Liverpool (Tate Liverpool critical forum, 5), Liverpool.

The Encyclopaedia Britannica(1984), *the New Encyclopedia Britannica*, Edinburgh.

Whitehand, J W R. (1987), *The changing face of cities: a study of development cycles and urban form*, Blackwell, New York.

Jelinek G.(1992), Aspects of Density in Urban and Residential Planning for Jabotabek, *Triolog*, Vol. 32, pp. 8-14, Berlin.

Kim, Joon; Oki, Taikan (2011), Visioneering: an essential framework in sustainability science, *In Sustain Sci*, 6 (2), pp. 247-251.

Larkham, P. J. (1996), *Conservation and the city*, Routledge, London.

Longman Dictionary (2001), England, London.

Macdonald, E. (2005), Suburban Vision to Urban Reality: The Evolution of Olmsted and Vaux's Brooklyn Parkway Neighborhoods, *In Journal of Planning History*, 4 (4), pp. 295-321.

Moudon, A.V. (1994), Getting to know the built landscape: Typomorphology' in Frank, K.A. and Schneekloth, L.H. (eds.) *Ordering Space: Types in architecture and design*, Reinhold, 289-311, New York.

OECD (2003) *The future of rural policy*, From sectoral to place-based policies in rural areas (2003), Paris: Organisation for Economic Co-Operation And Development oecd.

Pinder, D. A. (2004), *Visions of the city. Utopianism, power and politics in 20th-century urbanism*, Edinburgh University Press, Edinburgh.

